

Horváth Alpár Szilamér

EGYSZERŰ NARRATÍV SZÖVEGEK VILÁGSZEMANTIKAI

ELEMZÉSE

/Kísérlet egy lehetséges elemzési modell kiképzésére és alkalmazására/

1. Bevezetés:

E tanulmány egy terjedelmes szakdolgozatnak /H. A. Sz.: Örkény István egypercesének szövegvilága. Világszemantikai elemzés. Szakdolgozat. Kolozsvár, 1982/ a tulajdonképpeni elemzéseket megelőző elméleti előföltevéseiből és egy egyperces elemzéséből álló része átdolgozott, erősen kondenzált töredéke. Célja: kísérletet tenni a lehetséges világok elmélete interpretációelméleti és gyakorlati hasznosítására. S bár a tanulmány már terjedelmi korlátainál fogva sem teljesítheti maradéktalanul (különösen a fogalmi explikációk elégtelen volta okán) a tudományosság kritériumait, a szerző reméli, hogy kérdésfölvetése így is gondolatébresztő lehet.

A dolgozat - elméleti forrásait tekintve - (az irodalomban foglaltakon túl) különösképpen Csúri Károly és Bókay Antal elméleti munkásságára támaszkodik.

2. Szimbólumkulcs (fontosabb jelölések és kiolvasásuk):

/Az itt nem szereplő további jelek vagy közismertek már, vagy első előfordulásuk helyén explikálódnak/.

W_p^+ = a részvilág jele

V_{oe} = valós világalkotó

V_e^i = fiktív világalkotó

$\checkmark$ = világkiegészítő

$\checkmark_o$ = valós világkiegészítő

$\checkmark^i$ = fiktív világkiegészítő

$o\checkmark_e$ = a cím jele

P_a = propozicionális attitűd

$=v^r$ = kontingenciális operátor

$o^{\cdot\cdot\cdot}$ = pretenzió

- σ_1 = tenzió
 δ_2 = intenzió
 $3\delta_2$ = detenzió
 ϕ = feszültségnélküli
 I_i = individuuumok
 I_1 = immanens olvasó
 I_2 = immanens író
 i_1 = élők
 i_2 = élettelenek
 Aa = attributumok
 A = individuális Aa
 a = relacionális Aa
 R_0 = a történet jele
 Rr = viszonyok
 R_1 = tér
 R_1 = valós tér
 ${}^oR_1$ = fiktív tér
 R_2 = idő
 $\overline{R}_2$ = valós idő
 R'_2 = fiktív idő
 r_1 = történes
 r_2 = esemény
 r_3 = cselekvés
 r_4 = szituáció
 r_5 = egyedi viszony
 $\subset$ = hozzátartozás jele
 $\subseteq$ = kontingencia; egybevágó
 $\approx$ = analogencia; analogens
 $\sim$ = hasonlóság (... úgy mint)
 $\dots\rangle$ = feltételes determináció
 $\rightarrow$ = determináció
 $\dashrightarrow$ = transzformáció
 $\Rightarrow$ = feltételez
 $\dashrightarrow$ = absztrahálás
 $\therefore\rangle$ = feltételes absztrahálás
 n = 0-nál nagyobb mennyiség

3. Módszertani hipotézis. Elméleti előfeltevések.

3.1. A szövegvilág szerkezete

Bár a tudományosság megkívánná a szövegvilág fogalmának árnyalt definícióját, az "irodalmi" és "nem-irodalmi" szövegvilágok közti disztinkció megtételét nem ítélem interpretációelméletileg releváns kérdésnek, de nem is látom lehetségesnek, hogy egy ilyen értelemben egyetemes érvényű kánon föllállítása ma elvégezhető lenne. Amennyiben a szövegvilágot (W_t) egy adott szöveg szemantikai struktúrájához rendelt tényállások rendezett halmazaként fogjuk fel, mely belső viszonyhálója által más, külső viszonystruktúrákkal (pl. szubjektív világokkal) való viszonyában virtuális lehetséges világok¹ hordozója, természetsszerűleg vetődik fel a kérdés, melyek azok a strukturális szintek, melyeken a szövegvilág viszonyhálója megragadhatóvá, ill. statikusan és dinamikusan leírhatóvá válik? Továbbá: melyek azok az állandó elemek, melyek minden szövegvilág viszonystruktúrájának virtuális konstituensei?

3.1.1. A szövegvilág mint többszintes modell

Intuícióm, hogy a tágan értelmezett szövegvilág fogalma implikálja nem par excellence szemantikai természetű világszintek meglétét. S noha a kvázi-szemantikai ill. asszemantikus világszintek a célzott interpretációs modell oldaláról nem relevánsak (csak formális érintkezést mutatnak), a szövegvilág többszintes modellként való értelmezése ezek érintését is involválja.

A szövegvilágot (W_t) mély- és felszíni struktúrák egységként tételező felfogásokkal szemben (különösen a mélystruktúrán belüli viszonyháló/jelentés-struktúra $\neq$ világfilozófia² dichotómia okán) célravezetőbbnek látom - szövegvilág-realizációs problémáról lévén szó - ezek további két-két vertikális szintre való felbontását - anélkül, hogy ezzel a horizontális tagolódás (világok -- szubvilágok) lényegén változtatnánk:

3.1.1.-1. V i l á g h o r d o z ó ($\overline{VH}$) szintnek tekintem a szöveget mint szövegfelszínt ($\underline{Sz}$), mint vizuálisan

ill. auditíve felfogható/érzékelhető tárgyat, a világ tárgyi mivoltában magánvalóként megjelenőt. Ezt nevezem első konkrét, érzéki szintnek, melyet érzéki-kazuális megismerés feltételez.

3.1.1.-2. **V i l á g m e g j e l e n í t ő** ($\overline{VM}$) szintnek tekintem a világfelszínt ($\underline{V}$) mint a világ kváziszemantikai struktúráját - a szavak, a szóképek, szóalakzatok, nyelvi tárgyiasságok, fordulatok: a stílus megjelenését. /Ehhez járulékos réteggként rendelem a világnélküli elemek rétegét, mint attrakcionokat (= a nem világképspecifikus, de világfunkciós elemeket - pl. ritmust) megjelenítőt./ Ezt nevezem 2. konkrét, intellektuális szintnek, melyet intellektuális-kauzális megismerés feltételez.

3.1.1.-3. **V i l á g a l k o t ó** ($\overline{VA}$) szintnek tekintem a lehetséges világokat (W^+) modálisan megjelenítő szintet, mint az absztrakció első mozgásterét - a világfilozófia (V_f) identitását hordozó minőségek (individuumok, attributumok, relációk) struktúráját. /Ehhez járulékos réteggként rendelem a világkiegészítő ($\check{V}$) elemek csoportját mint világfilozófiailag irreleváns, a világalkotó elemek (V_e) identitásához járuló elemeket./ Ezt nevezem az 1. absztrakt, logikai szintnek, melyet modális logikai megismerés feltételez.

3.1.1.-4. **V i l á g j e l e n t ő** ($\overline{VJ}$) szintnek tekintem a világfilozófiát modálisan konstituáló/szintetizáló szintet mint a W^+ teoretikus hálójának lényegét, jelentettjét. Ezt nevezem 2. absztrakt, világképi szintnek, melyet modális logikai és világnézeti megismerés együttesen feltételez.

Ha bonyolultabb szervezettségű szövegvilágok világalkotó individuumai lehetséges világokat mint nyelviileg konstituált világokat nyilvánítanak ki, szubvilágok ($\overline{V}$) létrejöttét eredményezik (egyszerű narratív szövegek esetében ez ritka jelenség). E szubvilágok horizontálisan rétegzik a szövegvilágot: szerkezetük többnyire megegyezik a szövegvilágéval. Ilyen esetekben az interpretálandó szövegvilág világalkotó elemeinek identifikálásában a szub-

A SZÖVEGVILÁG SZERKEZETE

- 145 -

VILÁG TÍPUS	Regismerés TÍPUSA	Regismerés NEME	Regismerés TÁRGYA	RÉTEGEK							
SZÖVEGVILÁG [Wt] [WtJe]	1. KONKRÉT	ÉRZÉKI KAUZÁLIS	<u>Sz</u> <small>SZÖVEG FELSZÍN</small>	VILÁGHORDOZÓ [VH]e		VH	SZÖVEGVILÁGOK SZÁMA				
	2. KONKRÉT	INTELLEKTUÁLIS KAUZÁLIS	<u>V</u> <small>VILÁG, FELSZÍN</small>	VILÁGNÉLKÜLI	X	VILÁGMEGJELENÍTŐ [VM]e		VM			
	1. ABSZTRAKT	MODÁLIS LOGIKAI	<u>W+</u> <small>LEHETSEG- ES VILÁG</small>	VILÁGKIEGÉSZÍTŐ	V				VILÁGALKOTÓ [VA]e = Ve < Ve ²	VĀ	
	2. ABSZTRAKT	VILÁGNÉZETI & MODÁLIS LOGIKAI	<u>Vf</u> <small>VILÁG, FILOZÓFIA</small>	VILÁGJELENTŐ	[VJ]e	VJ		VILÁGJELENTŐ			VILÁGALKOTÓ
	VILÁG [V]				SZÖVEGVILÁG [V]				SZUBVILÁG (V̄)		

világok központi szerepet játszhatnak.

/A fentiek összegzésekképp lásd az 1. mellékletet./

3.1.2. Világszemantikailag releváns rétegek. A világalkotó szint elemei.

A világszemantikai interpretációs modell kiképzése szempontjából a $\overline{VA}$ és $\overline{VJ}$ rétegek relevánsak, egy konkrét interpretációs algoritmus kidolgozása viszont ezek közül is mindenekelőtt a $\overline{VA}$ -t emeli a problémamegoldás homlokterébe.

A bevezetőben említett terjedelmi korlátok okán itt ismét le kell mondanom a teljesértékű fogalmi explikáció alkalmazásáról (ezt részben majd a konkrét elemzés során fogom pótolni). Így mintegy hipotetikusán tételezem, hogy a szövegvilág $\overline{VA}$ szintjén a lehetséges világokat generáló viszonyrendszer struktúrálisan releváns elemekre - individuumokra, attributumokra és relációkra - bontható.³

Az individuumok (Ii): makro- (I) és mikroindividuumok (i); a makroindividuumok: I_1 (immanens olvasó) és I_2 (immanens író); a mikroindividuumok: i_1 (élők, szereplők) és i_2 (élettelenek, absztraktumok).

A relációk (Rr) szintén makro- (R) és mikrorelációk (r). Makroviszonyt képez a $\overline{VA}$ szint suprastruktúrája: a történet (R_0), ennek két aspektusa, a tér (R_1) és az idő (R_2); mikroviszonyt képeznek a történetet alkotó viszony-szintek: a történések (r_1), események (r_2), cselekvések (r_3), szituációk⁴ (r_4) és az egyedi viszonyok (r_5). /Egy egyedi viszony konstituensei: individuum és attributum, ill. individuum és individuum./

Az attributumok (Aa) az individuumokat (individuális attributum: A) vagy ezek relációit (relacionális attributum: a) jellemző minőségek.

A világkiegészítő ($\overline{V}$) szint tagolódása analóg; individuumai és relációi viszont csak mikroindividuumok és mikrorelációk lehetnek.

/A $\overline{VA}$ szint fentvázolt elemei további differenciálását, ill. explikációját a 3.3. pont fogja tartalmazni./

3.2. Igazságtartalom; igazságfeltételrendszer

Amennyiben a lehetséges világokat egy interpretáló feltételrendszer függvényében - mintegy ennek modalitásaként - fogjuk fel, megkerülhetetlen probléma az interpretációs modell kiképzésében a feltételrendszer modellezése. Ha adott szöveg szövegvilágának és egy interpretáló szubjektív világ hipotetikus "szövegvilágának" szemantikai struktúráihoz rendelt tényállásokat halmazokként értelmezzük, az egyik halmaz igazságát a másikban a következő módon kaphatjuk meg (miáltal mintegy az igazságfeltételrendszert is körvonalazzuk):

Vegyük fel az $x = /p, q, r...z/$ propozicionális halmazt, melynek igazságát keressük egy $y = /k, m, p, q, s...z/$ propozicionális halmazban. (Propozíció értem egy világ minden azon formálisan egyneműsített, csak viszonylag differenciált elemeit, melyek virtuális viszonykonstituáló voltaként fogva virtuális igazságtartalom hordozói, s melyek számuk és attribútumaik /pl. $q \neq p/$ révén egy világ identitását determinálhatják ill. ezáltal egy másik világhoz való viszonyíthatóságát lehetővé teszik).

Az igazság kritériumait egy $=V^x$ igazságfeltételrendszer - kontingenciális operátor - szabja meg, mely kimondja, hogy egy $/x/$ halmaz igazsága egy $/y/$ -ban akkor áll fenn, ha minimálisan egy elemük (propozíciójuk) igaznak bizonyul, vagyis hogy minimálisan egy $/x/$ -elemnek van kontingenciája ($\in$) vagy analogense ($\approx$) az $/y/$ -ban (pl. kontingencia: $/p, q, r/ \overset{=V^x}{\cap} /p, s, v/ = /P/$; analogencia: $/p', q, r/ \overset{=V^x}{\cap} /p, s, v/ = /P', P/$). Az említett két halmaz esetében a $=V^x$ alkalmazásával a két halmaz kontingenciája $/P, Q...Z/$ elemekben teljesül, ami tulajdonképpen az $/x/$ halmaz igazságának mértéke (és egyáltalán való megléte) az $/y/$ halmaz vonatkozásában. Viszont ha $/x/ \overset{=V^x}{\cap} /y/ = \emptyset$, akkor az $/x/$ nem igaz az $/y/$ -ban, ill. nincs kontingenciája. Mindez ugyanakkor a két halmaz (ill. ezek elemei) propozicionális attitűdjének (P_a) a megnyilvánulását is jelenti (propozicionális attitűdnek azt a propozicionális relációt nevezem, amelyben egy világ más világokhoz való viszonyában propozícióit egy $=V^x$ által kinyilvánítja,

s ezzel mintegy saját identicitását és viszonyait is tételezi. Pl. $/Pa \subset x/ = /p, q, r \dots z/ \wedge^{=Vr} /k, m, p, q, s \dots z/ = /P, Q \dots Z/$). Ilyen értelemben lesz szó szövegvilág intenzionális viszonystruktúrája és az interpretáló szubjektív világ feltételrendszer viszonyában determináltaként modálisan megjelenő lehetséges világokról.

3.3. A világalkotó szint interpretációs-relevanciájú jelenségei

Amint a 3.1. és 3.2. pontokban röviden vázoltakból már kitűnt, a $\overline{VA}$ szint (mint a lehetséges világok virtuális hordozója) viszonystruktúrájának feltárása az elemzési algoritmus kidolgozása szempontjából két fontos kérdéskör differenciált megoldását teszi szükségessé: (3.3.1.) az intenzionális hierarchizált/funkcionális viszonystruktúra és (3.3.2.) az interpretáció igazságfeltételrendszere szempontjából releváns szerkezeti-funkcionális jelenségek leírását.

3.3.1.-1. A VA intenzionális struktúrája. A szerkezet dinamikája.

A $\overline{VA}$ szint konstituensei (I_i, R_r, A_a) szemantikai súlypontok alapján kialakuló struktúrát hoznak létre. E struktúra alapelemei az individuumok, melyek attribútumaik és relációik révén részvilágokra ($= W_p^+ = Pa \subset I_i$) differenciálják a viszonystruktúrát. Feltételezzük, hogy a viszonystruktúra: hierarchizált struktúra. Ha ez igaz, igaz az is, hogy a részvilágok (W_p^+) alá- és mellérendelési viszonyrendszerbe szerveződnek. Ebben az esetben a struktúra hierarchikus-funkcionális leírásának előfeltétele: először is az egész struktúra vonatkozásában determinatív részvilágnak ($/W_p^+/'$) - másodsor pedig az egész struktúrát mintegy szervezőelvként átszövő relációnak az azonosítása. Ez úgy lehetséges, hogy az egyik részvilágot mint makrorelációt intenzionálisan való világgént tételezzük, s ehhez viszonyítjuk a többi részvilágokat: $// (W_p^+) ' \approx R / \sim W_0 // \rightarrow \rightarrow (nW_p^+)$). Feltételezzük, hogy e hierarchizált struktúra: állapotváltozást/állapotváltozásokat egy $x_0 \rightarrow x_n$ típusú transzformációban teljesítő makroreláció. Ezesetben a struktúra olyan makroreláció lesz, mely elemeit egy de-

terminatív részvilág propozicionális attitűdjének rendeli alá. Vagyis: $(Wp^+)' = (PaC\ Ii) \rightarrow n(PaC\ Ii) = R$.
Tehát, ha $r_5 = PaC\ Ii$, akkor a statikus modell szerkezete:

$R = / (Wp^+)' C (r_5)_0 / \longrightarrow / (r_5)_1 \cup (r_5)_2 \cup (r_r)_n /$
Ennek dinamikus értelmezése adja a hierarchizált struktúra állapotváltozásai többbelemes szemantikai derivátumát - absztrakt történést - mint legfelsőbb relációt, a történetet (R_0) : $/W^+ C W_t / = /nr_5 \longrightarrow r_n / \longrightarrow R_0$. Ha elfogadjuk, hogy $r_5 \rightarrow r_4 \rightarrow r_3 \rightarrow r_2 \rightarrow r_1$ (= egyedi viszonyok szituációkat, szituációk cselekvéseket stb., stb. determinálnak), valamint hogy $r_1 = nr_2 = nr_3 = nr_4 = nr_5$, akkor a $/ (Wp^+)' r_5 /$ feltétel mellett felírható: $R_0 = / (r_4)_0 \longrightarrow (r_4)_n /$. Ennek további feltétele, hogy az $(r_4)_0$ és $(r_4)_n$ mint a történet kezdő- és zárószituációi egy $=v^r$ értelmében igazságtartalomra tegyenek szert, illetve, hogy egymásra vonatkoztathatók legyenek: $(r_4)_0 \neq \emptyset$; $(r_4)_n \neq \emptyset$; $(r_4)_0 \neq (r_4)_n$. Kiszámú szituációt transzformáló szövegvilág-struktúrák esetén a szerkezet dinamikus modelljének egyszerűsített képlete:

$$R_0 = (r_4)_0 \longrightarrow (r_4)_1 \longrightarrow (r_4)_2.$$

3.3.1.-2. A dinamikus modell fakultatív fölépítménye.

A feszültség-modell.

Bár általában csak kvázi-szemantikai jelentőségű, s így nem tartozik szorosan a $\overline{VA}$ szint intenzionális-hierarchizált viszonystruktúrájához, mint egyszerű narratív szövegek szövegvilágára jellemző, fokozottan szemantikai funkcionalitású jelenséget, indokoltnak látom a feszültségpulzálást is fölvenni a szerkezetdinamika modelljébe. A klasszikus feszültségpulzálási modell (Fm) hármas tagolódásának - tenzió/ o_1 / ill. feszültségkeltés, intenzió/ o_2 / ill. feszültségkulmináció, detenzió/ 3° / ill. feszültségfeloldás - három tipikus esetét tartom egyszerű narratív szövegek esetében relevánsnak:

$$F_{m1} = / \sigma_1 \nearrow \longrightarrow \delta_2 \longrightarrow 3 \sigma_1 \searrow / ; F_{m2} = / \sigma_1 \nearrow \longrightarrow \hat{\delta}_2 / ;$$

$$F_{m3} = / \sigma_1 \nearrow \longrightarrow \hat{\delta}_2 /$$

Funkcionalitásukat különböző R_0 -tipusok modellértékű mozzanatainak kijelölése, valamint a világfilozófia vonatkozásában látom.

3.3.2. A szerkezet igazságfeltételrendszer-specifikus jelenségei.

3.3.2.-1. A világelemek funkciói

A $\bar{V}A$ szint elemei (I_i, A_a, R_r) - amint már a 3.3.1. tárgyalása során is implicite említettett - az R_0 makrostruktúra alkotó elemei, ennek differenciálói és differenciáltjai. Mindeddig nem volt szó azonban egy olyan aspektusukról, amely a kontingenciális operátor körvonalázásában fontos szerepet játszott; arról, hogy melyek tekinthetők világalkotó (V_e), ill. világ-kiegészítő ($\forall$) elemeknek. A 3.3.1.-ben foglaltakból azonban kitűnik, hogy az individuumok azok, amelyek a részvilágokat és végsősoron az R_0 -t mint a világ intenzionális szerkezetét lényegében struktúrálják. Ezeket a világepítő individuumokat világalkotó elemeknek (V_e) nevezzük. Világkiegészítők ($\forall$) pedig azok, amelyek a világalkotók identitását egészítik ki, de részvilágokat nem hoznak létre, ill. az R_0 lefolyását nem determinálják.

Attól függően, hogy a V_e és $\forall$ elemek valóságreferenciája valós világ (W_0) ill. absztrakt valóság (aW_0) típusú valósággravonatköztatást tesz-e szükségessé, megkülönböztetünk valós világalkotó (V_{e0}) ill. -világkiegészítő ($\forall_0$) és fiktív világalkotó (V'_e) ill. világkiegészítő ($\forall'$) elemeket. Ez a kontingenciális operátor vonatkozásában a következő finális információkkal szolgál:

$(V_{e0}/\forall_0 \in W_0) \implies (=v^r \implies \epsilon) / =$ közvetlen W_0 -referenciát feltételez, s így kontingencia-típusú elvárást tesz lehetővé.

$\rangle (V'_e/\forall' \in aW_0) \implies (=v^r \implies \epsilon) / =$ absztrakt W_0 -referencia analógiás absztrahátum-elvárástípust tesz lehetővé/.

/Az I_1 és I_2 individuumoknak a W_t felépítésében absztrakt intenzionális funkciójuk van, s nem azonosak az életrajzi értelemben vett olvasóval, ill. íróval. A hierarchia csú-

csán az I_1 áll; ezt követi az I_2 , majd az i_1 és i_2 individuuumok absztrakciós szintje. Az R_0 konstituálása és realizálása mindig az I_1 függvénye.)

3.3.2.-2. Tér- és időszerkezet

A tér és idő ambivalenciája szintén az $aW_0 \Leftarrow W_0$ absztrakció ill. az $aW_0 \approx W_0$ disztinkció eredménye. Tehát: időben relativizáló (konkrét külső időre vonatkozó) funkció mint valós időreferencia az $R_2 \Rightarrow W_0$, és időben általánosító, fiktív időreferencia az aW_0 . A térszerkezetre ugyanez érvényes: valós térreferencia: $R_1 \Rightarrow W_0$; fiktív térreferencia: $R'_1 \Rightarrow aW_0$. Dinamika tekintetében: részben a történet (R_0) vonatkozásában (közvetve), részben pedig a kontingenciális operátorra vonatkoztatva (közvetlenül) relevánsak.

3.3.2.-3. A cím mint világelőtti v_e , ill. $\forall$ elem $/_0 \forall_e /$

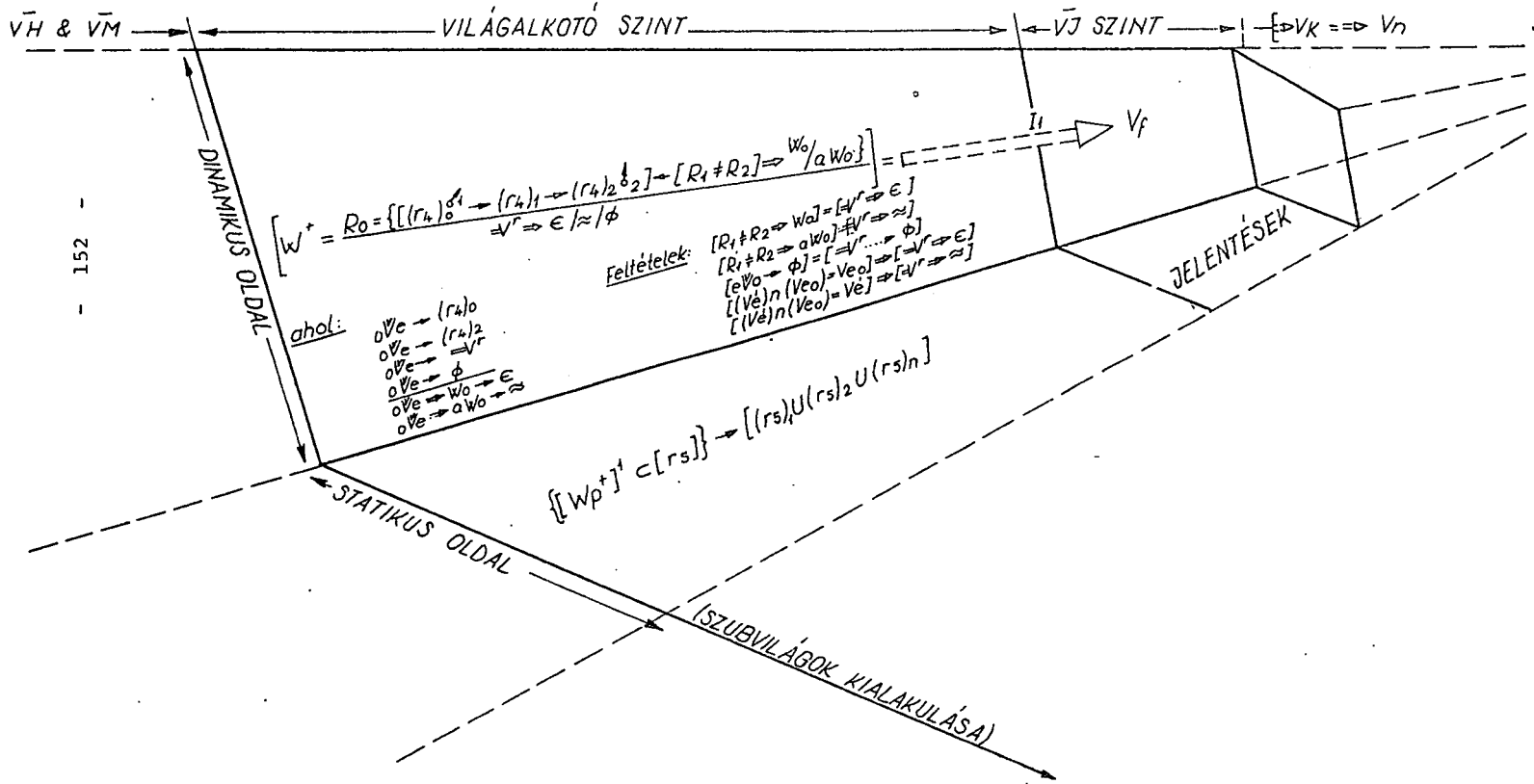
Bár az irodalmi lehetséges világokkal foglalkozó szakirodalom a címnek nem tulajdonít világszemantikai jelentőséget, intuicióm, hogy a cím W_t -hez való viszonyából adódó funkciók egyrészt az R_0 vonatkozásában (= világelem-funkciók), másrészt pedig tenzionális (σ' = pretenziv ill. előfeszültségkeltő) jellegüknél fogva, valamint végző feed-back funkciójuk által relevánsak. Ilymódon a cím W_t -hez való viszonyában négy fő funkciót teljesíthet: 1. negatív, kontrasztos ($\leftarrow$), 2. pozitív, egybevágó ($\in$), 3. semleges, közömbös ($\emptyset$) és 4. lényegi, kulcsszerű ($/aW_0/_0$). Világszemantikai jelentősége különösen az 1. és 4. esetekben van.

3.4. A KVIM (Kombinált világszemantikai interpretációs modell)

A 3. pont természetszerű záradékként az elemzési modell algoritmusa explicit leírásának kellene itt következnie. Helyszűke folytán kénytelen vagyok erről itt lemondani. Ezt részben pótolja talán a következő konkrét elemzés, valamint a taglalt problematikát az elemzés szempontjából összegző 2. melléklet kombinált világszemantikai modellje (1: KVIM - 2. melléklet). A modell (főleg) a finális információkat összegzi csupán, s nem kíván több

KVIM

(KOMBINÁLT VILÁGSZEMANTIKAI INTERPRETÁCIÓS MODELL)

lenni, mint ami: kísérlet az intenzionális-interpretációs struktúra grafikus szemléltetésére - az áttekinthetőség érdekében.

4. Örkény István Hír című egypercese világszemantikai elemzése.

(Forrásszöveg: Örkény István: Egyperces novellák. Magvető, Bp., 1977. - 204. o.)

1. A KVIM oldalaira való rávetítés

1.1. Interpretációs hipotézis a címről

1.1.1. A cím (Hír) szemantikájában mint e konkrét tenzionális világelőtti világalkotó, ill. világkiegészítő elem magáértvalóságában, mint jelentő elemben: mindenekelőtt konvencionális tartalmat érkelek: "valamilyen nagy, szenzációs eseményről szóló közlemény". S bár érkelem a logikai inkongruenciát (hír - egy "rég" könyvben!), világfilozófia-elvárásom a cím szemantikájával összhangban marad.

1.1.2. A cím mint világelem: V_e' -elem, tehát nem W_0 -, hanem $a \uparrow W_0$ -tipusú referenciája van.

1.1.3. A cím tenzionális állapota -a szövegvilág-megismerésnek ezen a fokán - kvázi-tenzionális, pretenziv /o⁻⁷/ értéküként minősíthető, s talán nem utolsó sorban az említett logikai inkongruencia okán.

1.2. Első olvasat utáni strukturális lebontás

1.2.1. Viszonystruktúra (R_0)

1.2.1.1. Statikus oldal/nem-lineáris szerkezet

Az elemek funkcionális vizsgálatából kiderül, hogy: a világkiegészítő elemek hiányoznak a szerkezetből, az I_2 nem releváns ill. a viszonystruktúrában nem érhető tetten, s a világalkotók a következő hat világalkotó elemben és ezek attributumában adottak:

$(i_2)_1$ = "ágy"; /A/: aludni, pihenni stb. lehet rajta/benne
/a/: Harris Márton benne van

$(i_2)_2$ = "lakás"; /A/: (emberi) hajlék; borsodbányai;
Harris birtoka
/a/: Harris Márton benne van;

- $(i_2)_3 = \text{"cigaretta"}; /A/:$ egészségre káros élvezeti cikk;
 füstjét szívják; hamar elég;
 /a/: Harris Márton szivja
- $(i_2)_4 = \text{"lámpa"}; /A/:$ világító eszköz, fényforrás;
 be- és kikapcsolható
 /a/: Harris Márton használat után
 kikapcsolja
- $(i_2)_5 = \text{"fal"}; /A/:$ térviszonyt képező oldalfelület
 mint az épületek alkotórésze
 /a/: Harris Márton végül feléje fordul
- $(i_1)_1 = \text{"Harris Márton"}; /A/:$ vájár; vezetékneve magyar nyelv-
 területen idegen
 /a/: lakásában, ágyában dohányzik, vé-
 gigszivja a cigarettát, villanyt
 olt, falnak fordul, elalszik /mind-
 ezeket az $(i_2)_{1...5}$ -tel való vi-
 szonyban teszi)

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a struktúrát al-
 kotó individuumok hierarchiájának csúcán az $(i_1)_1$ áll.

Intuicióm, hogy az R_0 vonatkozásában releváns egyedi vi-
 szonyt is az $(i_1)_1$ hozza létre. Ezért ezt emelem ki

(W_P^+) '-ként, az R_0 legelvontabb (statikus) lényegeként:

$$(W_P^+) \subset (i_1)_1 = / (W_P^+) \subset (r_5)_1 / \longrightarrow / (i_2)_1 \cup (i_2)_2 \cup (i_2)_3 \cup (i_2)_4 \cup (i_2)_5 /; / (W_P^+) \approx R_0 / = / (r_5)_1 \approx R_0 /$$

1.2.1.2. Dinamikus oldal/lineáris szerkezet

Először arról értesülünk, hogy egy Harris Márton ne-
 vezetű személy bizonyos helyen pihenés közben dohányzott.

A második mozzanat tudatja velünk, hogy fentnevezett sze-
 mély, miután befejezte azt, amit csinált, (alunni tért).

Egyértelmű, hogy a szerkezet determinánsa az $(i_1)_1$ -szer-
 vezte $(r_5)_1$:

$$R_0 = (r_5)_1 \longrightarrow / (r_5)_2 \cup (r_5)_3 \cup (r_5)_4 \cup (r_5)_5 \cup (r_5)_6 /$$

Ez a determináltság tulajdonképpen két kvázi-szituációba
 szervezi a többi egyedi viszonyt - az $(i_1)_1$ két megnyil-

vánulása szerint: a cigaretta elszívása előtti és utáni szituációba. Ez lényegében egyetlen szituáció két mozzanata csak, s ha az egyedi állapotváltozást tekintjük szituáció-determinálónak, jelen esetben is egyetlen szituáció két mozzanata megjelenéseként kell interpretálnunk a történetet:

$$R_0 = / (r_5)_0 \longrightarrow (r_5)_1 / \subset (r_4)_1$$

1.2.1.3. Az F_m vonatkozásában a szerkezet intenzionálisan (az R_0 immanenciáját tekintve) minimális feszültséget mutat. Értékeléséhez további szempont szükséges.

1.2.2. A cím funkcionalitása a szerkezetre gyakorolt antinómikus szemantikai telítésben nyilvánul meg. Így funkciója abban körvonalazható, hogy kontrasztos/negatív viszonyba lépve az $(r_4)_1$ második egyedi viszonyával $/(r_5)_1$ -el/, megszünteti az $(r_5)_0$ kvázi-tenzionális (pre-tenzív) és egybevigó/pozitív modalitásait:

$$R_0 = / (r_5)_0 \overset{\nearrow}{\circ}_1 \longrightarrow (r_5)_1 \overset{\uparrow}{\delta}_2 / \subset (r_4)_1$$

1.3. A kontingenciális operátor ($=V^r$) körvonalazása

1.3.1. A világelemek funkcionalitása egyetlen, valós világra (W_0) való vonatkoztatást mutat, s ez is a "lakás" $/(i_2)_2/$ attributumában $/(A/)$ adott: "borsodbányai":

$$/A \quad (i_2)_2/ \Longrightarrow W_0 = V_{e0}$$

Ez az egyetlen valós világalkotó elem. A többi elem aW_0 referenciájú, tehát fiktív világalkotó elem.

1.3.2. Az idő- és társzerkezet szempontjából az idő szituacionális, tehát fiktív volta (R'_2) releváns; a tér az $(i_2)_2$ révén valós, konkrét tér: $R_1 \Longrightarrow W_0 = {}_0R_1$

1.3.3. A cím végleges funkciója az $(r_4)_1$ -re, s így az R_0 -ra vonatkoztatva már az előbbieken körvonalazódott, s itt megállapítható, hogy az egész szerkezet vonatkozásában mellérendelt világelem-funkcióval bír: szerepe kulcsszerű $\langle$ lényegi $a=V^r$ szempontjából, minthogy a W_0 -ra vonatkoztatathatóság, tehát egybeesések és analógiák lehetlenségét tételezi:

$$/o\forall e \longrightarrow =v^x / = aW_o \quad \text{mert: } \begin{array}{l} o\forall e \longrightarrow (r_5)_1 \\ o\forall e \longrightarrow v'_e \\ o\forall e \longrightarrow R'_2 \end{array} \left| \begin{array}{l} \longrightarrow /v_{eo} = \\ \emptyset / \end{array} \right.$$

---

tehát: $/ o\forall e \longrightarrow R_o / \implies / =v^x \implies \emptyset /$

2. A lehetséges világ realizálása (a KVIM dinamikája kiteljesítése)

2.1. A $=v^x$ tartalommal telítése

Bár a $o\forall e \longrightarrow =v^x = \emptyset$ finális információ szerint a szerkezet viszonyai realizációja során "generált" W^+ -tól egyáltalán nem várható el se $/\epsilon /$, se $/\approx /$ típusú igazság, feltételesen fenntartom igazságtartalom-elvárás nélkül is.

2.2. Egy (W^+) ' keresése, amelyben $W^+ =$

$$= \frac{R_o}{=v^x} = \emptyset \text{ igaz - jelen esetben azt}$$

jelenti, hogy a W^+ lehetőségét, hogy igaz legyen "bennem", abban vélem felfedezni, hogy elfogadom hamisságát, ill. azt, hogy $R_o \cap =v^x = \emptyset$, mert ez csak az általam ismert W_o -ban van így; viszont el tudok képzelni olyan lehetséges világokat, ahol $R_o (=v^x \emptyset) = (/ /)$ abszurd igazsága teljesülhet.

Tehát összegezve:

$$W^+ = \frac{R_o = // (r_5)_o \overset{\nearrow}{o}_1 \longrightarrow (r_5)_1 \overset{\uparrow}{o}_2 / C (r_4)_1 o / \dashrightarrow}{=v^x \implies (\epsilon / \approx / \emptyset)}$$

$$\frac{/oR_1 \langle \neq R'_2 / \dashrightarrow}{=v^x \implies (\epsilon / \approx / \emptyset)} \implies (v_f \quad W^+)$$

feltételek: $/ o\forall e \leftrightarrow (r_5)_1 / \implies (\emptyset C =v^x)$

$$/R_o \cap (=v^x \implies \emptyset) / = \emptyset$$

3. A W^+ absztrahálása ill. a világfilozófia (V_f) megfogalmazása a fentiekben adott három igazságfeltétel-lehetőség szerint három formában lehetséges:

(ad "Ø"): Abszurdumnak tűnik "hír"-ként tételezni egy olyan szituáció leírását, amely a leghétköznapibb, legjelentéktelenebb esetek közé tartozik, mert számunkra már csak az lehetett volna "hír"-értékű, ha pl. Harris Márton nem oltja el a cigarettát, felgyullad és megég (stb). Az ember szenzációéhsége így megdöbben a szürke, triviális eset "hír"-ként tételezésétől: megdöbben mint a "hír" tőlünk már elidegenedett értéként való viszszerterése; leleplezödünk magunk előtt - lelepleződik tömegkommunikáció-manipulálta éünk.

(ad "≈"): A W^+ analógiájára elképzelhető egy olyan, minden nembeliségéből kivetkőzött társadalom is, amelyben egy közönséges vājár leghétköznapibb emberi megnyilvánulása is szenzációszámba mehet. Ez talán a V_f legdöbbenetesebb alternatívája.

(ad "ε"): Viszont (s azt hiszem, ez lenne a szövegvilág filozófikumának legvalószínűtlenebb és naivabb aspektusa) olyan társadalmi körülmények is elképzelhetőek, amelyben általában is érdekesek a mindennapi, triviális, szürke élet hirei.

5. Összefoglalás

A dolgozat hangsúlyozottan kísérleti jelleggel és vázlatosan (mintegy kérdésfőlvetésként) a szövegvilágok interpretációelméleti leírása problematikájának egyik lehetséges módozatát körvonalazza: a szövegvilág interpretációs-relevanciájú rétegekre, e rétegek alkotó elemekre és releváns jelenségekre bontását, valamint ezeknek - statikus és dinamikus modellekként - igazságfeltételrendszerek vonatkozásában történő értelmezését; mindezt egy konkrét elemzés elömmunkálataként. A kísérlet érvényessége hipotetikus - egyszerű narratív szövegek szemantikai elemzésére szoritkozik, nem zárván ki ugyanakkor összetettebb szövegtípusokra való adaptáció lehetőségét sem.

Jegyzetek:

- 1) a lehetséges világ, mint a szövegvilág, intenzionális viszonyrendszer, olyan hierarchizált, dinamikus struktúra, mely elemeit intenzionális igazságfeltételei függvényében individuumokként determinálja;
- 2) a világfilozófia (V_f) egy adott szövegvilág W^+ -hez rendelt interpretáló $-(W^+)$ ' világ függvényében determinált absztrakció értékelméleti, lételméleti és történelembölcseleti kritériumok mellett történő explicit megfogalmazása;
- 3) nagyterjedelmű szövegek helyett: vagy ezek rövid kondenzátumait használjuk, vagy a szubvilágokat tételezzük individuumokként;
- 4) a szituáció: minimálisan két egyedi viszony szervezte reláció; a cselekvés minimálisan két szituáció dinamikus viszonya... stb. stb.;

Fontosabb irodalom:

- Az irodalmi elbeszélés kérdései (Narratológiai tanulmányok). Studia Poetica 1, szerk: Kanyó Z., Szeged, 1980.
- Balcerzan, E: A "befogadás poetikájának" perspektívái, Helikon, 3-4/1974.
- Bókay A.: A világképről (1: 1. Irod.)
- Cs. Gyimesi É.: Irodalomelméleti előadások: 1981-82. Kolozsvár /s.jegyz./
- Csúri K.: A lehetséges világok szemantikája ... (1: 1. Irod.)
- Lotman I.: Szöveg, modell, típus. Gondolat, Bp., 1973.
- Petőfi S.J.: A mondatgrammatikától egy logikai-szemantikai szövegelméletig (In: Irodalomszemiotikai tanulmányok. Szerk. Murvay O., Kriterion, Bukarest, 1979.)
- Ruzsa I.: Individuumok a lehetséges világok szemantikájában (1: 1. Irod.)
- Szegedy-Maszák M.: Vilájkép és stílus. Magvető, Bp., 1980.